

***Displaced Archives*, ur. James Lowry (London: Routledge, 2017), 227 str.**

Knjiga sadržava 12 radova posvećenih temi dislociranih arhiva. Okupila je stručnjake upoznate s recentnim stanjem problema koji već dugo zaokuplja arhiviste, povjesničare i vladine službe. Studije istražuju izmještene arhive širom svijeta nastale kao posljedica sukoba ili kolonijalističkih posizanja analizirajući njihov utjecaj na vladine uprave, izgradnju nacija, ljudska prava i pravdu.

Nakon poticajnog predgovora Erica Ketelaara, urednik i autor uvoda James Lowry, iz Centra za arhivske studije Sveučilišta u Liverpoolu, promišlja o arhivskom gradivu kao tijelu, gotovo humaniziranoj cjelini koja priča priču kroz svoju formu, strukturu, odnose, kao i sadržaj, a izmješteni se arhivi smatraju odijeljenima od nje. "Raskomadani" arhivi uključuju proces otuđenja, koji u mnoštvu veza, vrijednosti i potreba postaju problematičnima za korištenje i povratak u mjesta otkud potječu. Urednik upozorava na nedostatak multilateralnog rješavanja problema posljednjih 30-ak godina i podsjeća na neuspješni pokušaj prihvaćanja Bečke konvencije o sukcesiji država glede državne imovine, arhiva i dugova iz 1983. unatoč naporima istaknutih arhivskih stručnjaka da postave kriterije i načela pravnih pristupa problemu izmještenih arhiva i njihove repatrijacije. Korištenjem termina *dislocirani* ili *izmješteni arhiv* u naslovu knjige označuju se sporne situacije koje nemaju implikaciju krađe ili ekspatrijacije (jer termin *ekspatrijacija* nije prikladan za sve forme dislociranja), nego se nastoji uputiti na prirodu problema, a autori radova određuju nazivlje prema potrebama.

Bivši izvršni tajnik Međunarodnog arhivskog vijeća Charles Kecskeméti, bogatog iskustva u stručnim i pravnim pitanjima iz područja restitucije gradiva, u poglavlju *Archives Seizures: The Evolution of International Law* donosi pregledan povijesni kontekst razvoja te domene arhivskog prava, od prvotnih rješenja temeljenih na međunarodnom običajnom pravu i pripadnosti gradiva teritoriju do okolnosti što se javljaju nakon Drugog svjetskog rata. Prikazuje procese nastanka arhivističkih teorijskih načela i djelovanja stručnjaka Unesca i MAV-a uključenih u utvrđivanje tipologije, terminologije i koncepata kao intelektualnog okvira za rezolucije konačno uokvirene Bečkom konvencijom. Analizom pravnih područja prepoznati su sporni tipovi: promjena suvereniteta nad teritorijem bez stvaranja nove države, prijenos gradiva koji se dogodio tijekom rata ili poslije vojne okupacije, stvaranje novih država kao rezultat sloma političkih entiteta, utjecaj kolonizacije i dekolonizacije. Pretpostavljena su im arhivistička načela namijenjena upravljanju rješavanjem sporova: načelo retroaktivnog suvereniteta, načelo teritorijalnog podrijetla i načelo funkcionalne pertinencije. Autor ističe da bi svaka zajednica u očuvanju kontinuiteta nacionalnog nasljeđa trebala imati pomoć drugih država, koje posjeduju izvore u vezi s njezinom povijesti, a one države koje raspolažu informacijama o takvom gradivu trebale bi ih proslijediti građanima radi zaštite i ostvarenja njihovih prava. Međutim, četrdeset godina nakon Unescove inicijative

za pomoć državama da riješe arhivske sporove ishodi su različiti. Unatoč bilateralnim slučajevima napretka, poput onih između Indonezije i Nizozemske, Namibije i Južnoafričke Republike te Slovačke i Češke, trajan je spor Alžira i Francuske, kojemu se pridružuju sporovi nastali dezintegracijom SSSR-a i Jugoslavije. Kecskeméti upozorava na nesklad između ideoloških interesa i legislative temeljene na korištenju teorijskih i praktičnih znanja arhivista u nalaženju rješenja, neodvojivih od etičke komponente arhivističkoga kodeksa o međusobnoj suradnji u povratku izmještenih arhiva.

Niz poglavlja s temom kolonijalnih arhiva započinje člankom Toda Sheparda s Odjela za povijest Sveučilišta John Hopkins *Making Sovereignty and Affirming Modernity in the Archives of Decolonisation: The Algeria-France „Dispute“ between the Post-Decolonisation French and Algerian Republics, 1962-2015*. Iako autor polazi od nekoliko radova koji tematiziraju odnos Ujedinjenog Kraljevstva prema gradivu bivših kolonija Kenije, Ugande, Pakistana i Indije, te Belgije prema Kongu, fokusira se na prikaz terorističkog uništavanja gradiva i odnošenja njegovih dijelova (prema procjenama oko 8,5 d/km) iz Alžira u Francusku nakon proglašenja nezavisnosti 1962. te smještanja u razne zbirke, pored ostalih i Nacionalnog arhiva Francuske. U okviru spora između Alžira i Francuske obilježenog turbulentnim političkim mijenama nove države, ali i stava bivše kolonijalne sile prema pravu na svoje kolonijalno nasljeđe, arhivisti su prepoznali tri kategorije gradiva: ono koje ima obilježje „suvereniteta“, kojim se čuva status Francuske kao metropole, povijesne arhive i napokon administrativne arhive, važne za djelovanje zajednice.

Mandy Banton iz Instituta za istraživanje Commonwealtha u radu *Displaced Archives in The National Archives of the United Kingdom* nudi pregled arhivskih zbirki u Nacionalnom arhivu Ujedinjenoga Kraljevstva sačinjenih od gradiva britanskih vlada ili stranih tijela od 17. do 20. stoljeća. Razlažući problem „migriranih arhiva“ kolonijalnih vlasti, dopremljenih u Britaniju, autorica se bavi njihovim pravnim statusom, primjenom načela provenijencije i uključivanjem povijesnoga konteksta, odnosno međunarodnim inicijativama za restitucijom. Obuhvaća problematiku arhivskoga gradiva koje potječe iz Guyane, Jonskih otoka, Tangera, Cejlona, Zapadne obale i Malaje, Hong Konga, a ističe sudbinu gradiva kenijske vlade, čije je posjedovanje britanski Ured za inozemstvo i Commonwealth (FCO) priznao tek 2009. godine. Upozorava da među političkim strukturama Ujedinjenoga Kraljevstva ne postoji spremnost ni za digitalizacijom gradiva od interesa za nezavisne države bivših kolonija.

Shepard i Banton promatraju nedosljednosti koje je službena politika primjenjivala nakon što su se europske sile povukle iz svojih kolonija i u svojim poglavljima prikazuju pravne sustave iluzornima, a čini se da politička volja i logistička primjenjivost imaju daleko veći učinak na sudbinu zapisa nego konvencije i zakoni.

U studiji *Indonesian National Revolution Records in the National Archives of the Netherlands* Michael Karabinos s Instituta za povijest Sveučilišta Leiden, kroz prikaz sudbine gradiva indonezijskih vlasti koje su zaplijenile nizozemske vojno-obavještajne službe i stvorile zbirku tzv. Djogdja dokumenata, čiji su dijelovi suradnjom država vraćeni, a dijelom se još uvijek čuvaju u Nacionalom arhivu u Haagu, promišlja o kontinuumu zapisa. Među ostalim naglašava vrijednost osnovnog arhivskog rada, posebice arhivskog opisa u omogućavanju komunikacije među narodima.

Razmatrajući pravni status izmještenih arhiva, pitanja o prirodi država, oblika vladavine i legitimiteta režima, Vincent Hiribarren s Odjela za povijest u King's College u Londonu u studiji *Hiding the Colonial Past? A Comparison of European Archival Policies* traži uzroke prikrivanju gradiva od strane europskih kolonijalnih sila tijekom dekolonizacije. Uspoređuje sličnosti u europskoj arhivskoj politici na kraju kolonijalnog razdoblja, u kojem nalazi vezu između prekida s autokratskim režimima i današnjim demokratskim težnjama ka otvorenosti. Otvaranje arhiva bivših režima način je distanciranja i razlikovanja današnjih državnih zajednica s njihovim prednicima, a dinamika tog procesa ima zanimljive posljedice za nacionalne priče. Hiribarren sugerira da trajno pitanje izmještenih arhiva treba biti brigom svih građana bivših kolonijalnih sila naspram manjku transparentnosti i odgovornosti njihovih vlada.

Rad Timothyja Loveringa iz Centra za arhivske i informacijske studije Sveučilišta Dundee Expatriate Archives Revisited oslanja se na mijene u arhivskoj teoriji, posebice koncept kontinuumu u životu i vezama dokumenata. Na primjeru projekta rodezijskog Vojnog arhiva i evidentiranja gradiva bijele vojne manjine u bivšim britanskim kolonijama, koje su samovoljno proglasile nezavisnost na području Zimbabvea nakon 1965., te sukoba što je potrajao do 1980., istražuje se koncept "ekspatriiranih arhiva" naspram migriranih. Repatrijacija migriranih arhiva u fokusu je interesa afričkih arhivista i istraživača, pa autor predstavlja kategorije arhivskih zahtjeva za postkolonijalnim gradivom. Time se prepoznaje pluralnost interesa, kolonizatora i koloniziranih, svojstvena svim takvim arhivima.

Angažirani rad Nathana Mnjame i James Lowrya *A proposal for Action on African Archives in Europe* podsjeća na inicijative za prepoznavanja problema izmještenoga gradiva kao fenomena dekolonizacije u Africi koje su potekle iz rezolucija uobličениh u okviru Regionalne Istočne i Južne grane Međunarodnog arhivskog vijeća (ESARABICE) već krajem 1969. godine. Rad dvojice stručnjaka poziv je, kako tvrdi sam urednik, možda i naivan, arhivistima svih država da odigraju ulogu u rješavanju sporova oko gradiva izmještenog tijekom dekolonizacije. Temeljen je na definiranju izmještanja, prikazu ustroja kolonijalne, britanske administracije, prikazu geneze arhivske nerazvijenosti u Africi, naporima za pronalaženje rješenja, izazovima izrade preslika te povratu izmještenoga gradiva.

Bivši ravnatelj Austrijskog državnog arhiva Leopold Auer u poglavlju *Displaced Archives in the Wake of Wars* istražuje pravne pristupe u sporazumima o arhivima tijekom sukoba kao i problem u primjeni međunarodnih konvencija kada se gradivo definira kao zajedničko kulturno vlasništvo i intelektualni izvor. Rad nudi povijesni pregled zabilježenih premještanja gradiva kao pokretne imovine, uslijed administrativnih reformi ili ratnih okolnosti, od vjerskih ratova u 17. stoljeću, Francuske revolucije, Napoleonskih ratova do svjetskih sukoba 20. stoljeća. S njima su povezana i donošenja konvencija i sporazuma o povratu, Briselska konvencija 1874., Haška konferencija 1899. i 1907., Sporazum iz Saint-Germaina, Sporazum iz Rige, bilateralni povrati tijekom 1950-ih i 1960-ih gradiva otetog s okupiranih područja u Drugom svjetskom ratu. Posljednja dva desetljeća nameću arhivistima i stručnjacima za međunarodno pravo pitanje restitucije gradiva bivših država Sovjetskog saveza i Jugoslavije. Auer zaključuje kako korak u prevladavanju arhivskih zahtjeva za restitucijom izmještenih arhiva uključuje njihovo evidentiranje uz bilateralne ili multilateralne sporazume te omogućavanje rješenja uz pomoć digitalnih tehnologija.

Članica Ukrajinskog istraživačkog instituta i Centra za ruske i euroazijske studije Sveučilišta Harvard te Međunarodnog instituta za socijalnu povijest u Amsterdamu Patricia Kennedy Grimsted u svojem poglavlju *Pan-European Displaced Archives in the Russian Federation: Still Prisoners of War on the 70th Anniversary of V-E Day*, kao prepoznata stručnjakinja za izmješteno gradivo u Rusiji, pruža recentan pregled europskoga gradiva što se još uvijek tamo nalazi. Gradivo doneseno u Rusiju nakon Drugog svjetskog rata i danas se s pozicija političara, službene vlasti, ali i stanovništva, smatra simbolom pobjede, međutim autorica tvrdi da se njime služi u geopolitičkom manevriranju, a rješavanje pojedinih slučajeva ovisi o volji ruske vlade. Naglasak rada je na poznavanju "trofejnoga" gradiva smještenog u moskovskom tzv. Središnjem državnom specijalnom arhivu, s mnoštvom dokumentacije što su je oteli pripadnici nacističkog režima iz okupiranih država, a 1945. prenesene po sovjetskim vlastima u Rusiju. Nakon što je javno priznato postojanje gradiva početkom 1990-ih, u bilateralnim sporazumima, dio je vraćen zapadnim saveznicima, ponajprije Francuskoj (oko 7 d/km) potom Belgiji, Nizozemskoj, Luksemburgu, Lichtensteinu i Ujedinjenom Kraljevstvu. Nasuprot tomu, gradivo njemačke provenijencije ili zemalja saveznica nacističkog režima (uključujući Austriju i Mađarsku) našlo se pod odredbama zakona o kulturnim vrijednostima iz 1998. i njegovim amandmanima iz 2000. kojima se zabranjuju restitucije arhivskoga gradiva. Autorica ističe posebne skupine gradiva, poput onoga židovskih zajednica, među kojim prati sudbinu gradiva iz Austrije ili uništene židovske zajednice Grčke, dio gradiva masonskih loža, onoga još uvijek neidentificiranoga u Ruskom državnom vojnom arhivu, kao i gradiva poljske provenijencije što ga dijelom u Rusiji smatraju zajedničkom baštinom. Mogućnost uvida u izmješteno gradivo potpomognuta je suradnjom arhivista na mikrofilmiranju te evidentiranjem u raznim vodičima i katalozima koje autorica navodi u popratnoj bibliografiji.

Definiranje izmještenih arhiva prema njihovu mjesnom ili vremenskom kontekstu naspram socijalnom ili političkom ima posljedice i na postavljanje arhivskih zahtjeva za povratom što najuočljivije postavlja članak Brucea Montgomeryja *Iraq and Kuwait: The Seizure and Destruction of Historical Patrimony* baveći se posljedicama uništavanja Kuvajtskog nacionalnog arhiva tijekom Zaljevskog rata, pohranom gradiva Sadamova režima u SAD-u. Radom se nameće pitanje pravih vlasnika gradiva nakon određenih socio-političkih promjena, poput toga trebaju li tajni dokumenti nastali u režimu Sadama Huseina biti vraćeni sadašnjemu režimu u Iraku ili trebaju li dokumenti stvoreni od progonjene židovske zajednice u Iraku biti vraćeni Iraku ili distribuirani židovskoj dijaspori.

Rad Anne J. Gilliland s Odjela za informacijske studije Sveučilišta u Kaliforniji *Networking in their Diaspora: A Reconceptualisation of "Displaced Records" in Postnational World* nudi novu perspektivu u razmatranju rješavanja pitanja izmještenoga gradiva koristeći koncept post-nacionalizma i ideju "prava na zapise" ili "su-stvaranje" kao teorijski okvir koji dovodi u pitanje mnoge pretpostavke o prirodi problema, a veže se uz nacionalne države, granice, zakone i gradivo kao materijalno vlasništvo. Promjena pogleda na bit arhivskih sporova izazov je i onima koji drže i onima koji potražuju izmješteno gradivo, nakon sukoba ili nakon kolonijalnih odnosa. Praktična analogija teorijskomu okviru pronađena je u tehnologijama koje podupiru transnacionalno kretanje informacija poput *linked data*. Gilliland razlaže primjer složenog prostora bivše SFRJ, u kojem se potiče sudjelovanje u umreženom pristupu pronalaženju i pristupanju izmještenim i zapisima dijaspore. Studije u vezi s projektom InterPARES definiraju 5 konteksta kojima su obuhvaćeni zapisi tog područja (državno-pravni, kontekst provenijencije vezan uz stvara-telja ili skupljača, proceduralni, dokumentarni, tehnološki).

Propitujući temeljna načela o spornim izmještanjima knjigu zaokružuje rad Douglasa Coxa sa Studija prava Sveučilišta u New Yorku *Revisiting the Law and Politics Compromise*, sugerirajući izbjegavanje učestalih zastoja, a korisnim vidi pristajanje na kompromis koji ne šteti ni jednoj strani. Pragmatičnim primjerom Francusko-južnokorejskog sporazuma iz 2011. o posudbi, a ne restituciji, korejskog Kraljevskog arhiva odnesenog 1866., gradivo nije tehnički dano u pravno vlasništvo Južnoj Koreji, ali je postignut pomak od statusa *quo*. U poglavlju se kritizira fokus međunarodne zajednice na pitanje suvereniteta, neotuđivosti i vlasništva, preporučuje balansirani pristup i naglašava da se razmisli što znači izvornik, a što kopija. Autor ukazuje na "realpolitiku" u prirodi sporova, jer izrasta iz ratova, sukoba, okupacije, kolonijalizma i dekolonijalizma te mirnodopske špijunaže, a zaštićeni pregovori, odgode, zanemarivanje ili inertnost više su pravilo nego izuzetak u korištenju izmještenih arhiva za diplomatsku ucjenu.

Iako raznolika sadržajem, rasponom opisanih povijesnih situacija, stilskim i stručnim pristupima autora, vrijednost je knjige u ponudi teorijskih, tehničkih i političkih pogleda namijenjenih stručnjacima i akademskoj zajednici koja se bavi arhivima, upravljanjem kulturnom baštinom, poviješću, politikom te međunarod-

nim odnosima. Pokazuje međuodnos međunarodnih propisa i nacionalnih zakona kao i suvremeni i povijesni politički kontekst kao izazov u identificiranju i definiranju izmještenih arhiva, kontinuirano uključenih u mrežu geopolitičkih interesa. Radovi su opremljeni bilješkama i bibliografijom koja može poslužiti obuhvatnijem uvidu u tu problematiku, a knjigu prati indeks važnijih pojmova.

*Diana Mikšić*